



Pedagogická  
fakulta  
Faculty  
of Education

Jihočeská univerzita  
v Českých Budějovicích  
University of South Bohemia  
in České Budějovice

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích  
Pedagogická fakulta  
Katedra českého jazyka a literatury

Bakalářská práce

# Frazeologie v nonsensových pohádkách (vybraní autoři)

Vypracovala: Šárka Novotná

Vedoucí práce: Mgr. Michaela Křivancová, Ph.D.

České Budějovice 2016

### **Poděkování**

Mé poděkování patří Mgr. Michaela Křivancové, Ph.D., za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnovala.

Dále bych ráda poděkovala celé rodině a paní Mgr. Marii Sedlmajerové za psychickou podporu.

## **Prohlášení**

Prohlašuji, že svoji bakalářskou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě Pedagogickou fakultou elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 5. května 2016

.....

## **Abstrakt**

V mé bakalářské práci se zabýváme použitím frazeologismů v nonsensových pohádkách vybraných autorů. Práce je rozdělena na část teoretickou a praktickou.

V teoretické části se nejprve věnujeme stručné definici lidové a nonsensové pohádky, a to z toho důvodu, aby byly patrné rozdíly mezi těmito typy pohádek. Na závěr se zabýváme pojetím české frazeologie a idiomatiky podle odborných publikací.

V praktické části se věnujeme samotnému výzkumu, ke kterému jsme dospěli sběrem frazeologického materiálu ve vybraných dílech. Pro výzkum byla využita díla Ludvíka Aškenazyho, Jiřího Trnky a Josefa Hanzlíka.

Sesbíraný materiál je posléze rozdělen dle sémantické funkce do určitých skupin.

Cílem práce je zjistit bohatost frazeologických obrátů v nonsensových pohádkách a podat jejich vysvětlení právě zařazením do příslušných skupin. Nasbíraný materiál bude uveden ze všech tří knih dohromady, tak jak byly frazeologismy nacházeny.

## **Abstract**

My thesis focuses on using phraseologisms in nonsensical fairy-tales from selected authors. The thesis is divided into two parts - theoretical and practical.

The first part of the theoretical part briefly describes the definition of a folk tale and a nonsensical tale to highlight their differences. Second part describes the Czech phraseology and idiomatics according to academic publications.

The practical part deals with the survey itself that we created by collecting phraseological materials in selected works. The works of Ludvik Aškenazy, Jiří Trnka and Josef Hanzlík were used in the survey.

Collected material is divided into specific groups based on its semantic function.

The aim of this thesis is to determine the richness of phraseological phrases in nonsensical fairy tales and to explain their definition by sorting them into specific groups. Collected material will be presented as found in all three works.

## OBSAH

Úvod .....	8
1. Teoretická část .....	9
1.1 Lidová pohádka .....	9
1.2 Nonsensová pohádka .....	14
1.3 Česká frazeologie a idiomatika .....	17
1.3.1 Historický exkurz .....	17
1.3.2 Pojetí frazémů a idiomů u různých autorů .....	18
1.3.2.1 Přemysl Hauser .....	18
1.3.2.2 Josef Václav Bečka .....	21
1.3.2.3 František Čermák .....	26
1.3.2.4 Příruční mluvnice češtiny .....	29
1.3.3 Frazémy lidové versus kulturní, frazeologické disciplíny .....	33
2. Praktická část .....	35
2.1 Charakteristika vybraných pohádek .....	35
2.2 Výsledky výzkumu .....	37
2.2.1 Předtucha, budoucnost .....	37
2.2.2 Frazémy vyjadřující vlastnost někoho, něčeho .....	38
2.2.3 Frazémy týkající se přesvědčení, názoru, jistoty člověka .....	38
2.2.4 Frazémy vyjadřující intenzitu něčeho .....	38
2.2.5 Frazémy vztahující se k objevení pravdy, k pravdě .....	39
2.2.6 Frazémy odkazující na časové určení .....	39
2.2.7 Frazémy vztahující se k místu, vzdálenosti .....	40
2.2.8 Frazémy vyjadřující vzhled člověka .....	40
2.2.9 Frazémy vyjadřující množství .....	40
2.2.10 Frazémy vyjadřující lhostejnost, rezignaci .....	41
2.2.11 Frazémy vyjadřující nemožnost, neschopnost něco vykonat .....	41
2.2.12 Frazémy týkající se statusu člověka .....	41
2.2.13 Frazémy vztahující se k jídlu .....	41
2.2.14 Frazémy vyjadřující podobnost s něčím .....	42
2.2.15 Frazémy týkající se nitra člověka, psychiky .....	42
2.2.16 Frazémy týkající se přemýšlení, neodbytné myšlenky .....	42
2.2.17 Frazémy vyjadřující možnost úlevy, oddechu .....	42
2.2.18 Frazémy hyperbolické .....	43
2.2.19 Frazémy dialogické (jedná se pouze o vyjádření jedné osoby, která je součástí dialogu) .....	43

2.2.20 Frazémy týkající se přírody.....	44
2.2.21 Frazémy vyjadřující výhrůžky, varování.....	44
2.2.22 Frazémy vyjadřující překvapení či úlek .....	44
2.2.23 Frazémy značící pomíjivost, náhodu .....	45
2.2.24 Frazémy vyjadřující odolnost, vytrvalost, trpělivost .....	45
2.2.25 Frazémy vyjadřující práci, povinnost, učení .....	45
2.2.26 Frazémy týkající se starostí, obav.....	45
2.2.27 Frazémy vyjadřující vychytralost člověka .....	45
2.2.28 Frazémy vyjadřující smrt .....	45
2.2.29 Frazémy týkající se majetku .....	45
2.3 Shrnutí výzkumu.....	46
Závěr.....	47
Zdroje .....	48

## Úvod

Pohádky jsem si vybrala jako téma své bakalářské práce kvůli jejich oblíbenosti již po celá staletí. I já sama čtu pohádky od útlého věku, proto jsem velmi ráda přijala možnost zpracovat téma navozující vzpomínky bezstarostného dětství. Ráda jsem se dozvěděla spoustu nových a zajímavých informací nejen z oblasti historie, ale i různé interpretace autorů a kritiků. Myslím, že většina lidí má pohádky spojené se svým dětstvím, kdy ještě nemuseli řešit žádné problémy. Stačilo se ponořit do světa pohádkových bytostí, zapojit fantazii a prožívat děj společně s hlavním hrdinou. Pohádky budou mít své pevné a stabilní místo v dějinách lidstva. Vždy budou oblíbené nejen pro malé čtenáře a posluchače, ale i pro jejich rodiče, ba i prarodiče.

Téma nonsensové pohádky jsem si zvolila z důvodu stále většího zájmu dětských čtenářů o tento typ pohádky. Přestože je určena především malým dětem, zájem v ní nalézají i čtenáři vyspělejší. Proto tyto pohádky najdeme nejen v čítankách prvního stupně základní školy, ale v současné době i v čítankách pro stupeň druhý. Nonsensová pohádka je nejen zábavná, ale dá se díky ní i leccemu přiučit.

I v nonsensových pohádkách nalezneme bohatou frazeologii, která se stala předmětem zájmu v mé bakalářské práci.

S frazémy jsem se setkala už jako malá, skoro denně jsem je slýchávala od prarodičů. V té době jsem samozřejmě neměla tušení, že se jedná o problematiku tak rozmanité disciplíny, jako je frazeologie. Nicméně díky babičce a dědečkovi byly položeny základy a od té doby je stále co se učit. Nejen, že se neustále vytváří nové a nové frazeologismy, (jak bude zmíněno v mé práci), ale objevují se v různých variantních formách v jednotlivých oblastech České republiky. Obohacují jazyk, literaturu, zkrátka běžný život. Dle mého názoru si spousta lidí ani neuvědomuje, že např. při konverzaci s jinou osobou používá různé variace frazémů a idiomů.



# 1. Teoretická část

## 1.1 Lidová pohádka

Lidová pohádka má spoustu různých definic, každý autor si pod pohádkou představí něco jiného a jinak ji také interpretuje. My se budeme zabývat v této části bakalářské práce právě pohádkou lidovou. Například Slovník literární teorie (1984) uvádí následující definici: „*prozaický žánr lidové slovesnosti, jehož vyprávění podává objektivní realitu jako nadpřirozenou s naivní samozřejmostí, jako by vše bylo skutečné; přes svoji fiktivnost tak zpravidla postihuje některé základní lidské touhy, etické normy a obecné životní pravdy. Předává se ústním podáním*“.<sup>1</sup> Pohádka ve své podstatě patří do ústní lidové slovesnosti, která patří k nejrozšířenějším a nejstarším formám literárního umění. Všechny národy mají svou tradici při tvorbě pohádkových příběhů, v kterých můžeme nalézt odrazy té které kultury a mentality. Stále je však otázka, kde se vlastně pohádky vzaly. Je látková podobnost náhodná nebo se pohádky vyvinuly z něčeho, co je společné pro všechny? Josef Hrabák uvádí několik teorií o vzniku pohádek:<sup>2</sup>

- a) mytologická teorie
- b) migrační teorie
- c) antropologická teorie

Mytologická teorie spočívá v hledání společného původu pohádek náležících indoevropským národům; hrdinové a děj pohádky byly interpretovány symbolicky, např. když hrdina vysvobodil princeznu, bylo to vykládáno jako vysvobození jara od zlé a kruté zimy. Ovšem nalezneme zde i negativní stránky. Jednou z nich je nemožnost interpretovat existenci podobných námětů. Problém nastal při zjištění podobných syžetů i u neindoevropských kmenů. Jako důsledek tohoto faktu byla vytvořena teorie migrační.

Migrační teorie říká, že modely evropských pohádkových příběhů vznikly na jednom místě (Indii) a z tohoto místa se potom rozšířily do celého světa. Ani výklad této teorie se neobešel bez obtíží, například při výkladech podobných situací v pohádkách

<sup>1</sup> VLAŠÍN, Štěpán (ed.). *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 281

<sup>2</sup> HRABÁK, Josef a Vladimír ŠTĚPÁNEK. *Úvod do teorie literatury: celostátní vysokoškolská učebnice pro studující filozofických a pedagogických fakult, skupiny studijních oborů 73 Filologické vědy a studijního oboru 76-12-8 Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).

polynéských či afrických národů. Kontakty s indoevropskými národy se jeví jako velmi nepravděpodobné. Z tohoto důvodu vznikla poslední teorie, antropologická.

Antropologická teorie vytváří názor, že podobné látky vznikly z jednotné zákonitosti lidského bytí, proto se mohou objevit podobná vypravování na různorodých místech, aniž by mezi nimi byla nějaká závislost či spojitost.

*Moderní komparatistika kombinuje různým způsobem teorii migrační a antropologickou a klade větší důraz na konstruktivní, významovou a uměleckou funkci prvků než na jejich původ“.*<sup>3</sup>

Soudobá folkloristika a teorie literatury pro děti a mládež dělí tradiční lidovou pohádku na:<sup>4</sup>

- 1) Kouzelnou (fantastickou) s variantou pohádky démonické
- 2) Zvířecí (O kohoutkovi a slepičce)
  - a) pohádku pěstounskou
  - b) pohádku kumulativní
- 3) Novelistickou s podtypem pohádky anekdotické

Kouzelná pohádka se řadí mezi nejstarší a nejhojnější. Právě v ní se střetává reálný svět s fantastickým, vystupují zde tajemné a nadpřirozené síly a mocnosti, magické předměty, díky nimž dochází k různým proměnám, které navozují klasickou pohádkovou atmosféru. Příkladem takového druhu pohádky může být například Zlatovláska, O Slunečníku, Měsíčníku a Větrníku nebo O dvanácti měsíčkách.

Do kouzelné pohádky spadá varianta démonické pohádky. Je úzce spjata s regionální pověstí, ve které nejvíce vystupují tajemné bytosti – bludička, hejkal nebo bílá paní. Příkladem tohoto typu pohádky je Lesní ženka.<sup>5</sup>

Dalším druhem pohádky je pohádka zvířecí. Slovník literární teorie nabízí následující definici: „*zde vystupují jako hlavní nositelé děje zvířata – na rozdíl od pohádek kouzelných, kde plní jen vedlejší role. Jednají jako lidé, ztělesňují abstraktní lidské vlastnosti (liška lstivost), a proto zvířecí pohádky nezřídka působí alegoricky nebo mravoučně, což je sblížuje s bajkou*“.<sup>6</sup> Jaroslav Toman ještě dodává:

<sup>3</sup> HRABÁK, Josef a Vladimír ŠTĚPÁNEK. *Úvod do teorie literatury: celostátní vysokoškolská učebnice pro studující filozofických a pedagogických fakult, skupiny studijních oborů 73 Filologické vědy a studijního oboru 76-12-8 Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).

<sup>4</sup> TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Čes. Budějovice, 1992. s. 66-67

<sup>5</sup> Tamtéž

<sup>6</sup> VLAŠÍN, Štěpán (ed.). *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 281

„Antropomorfizovaní zvířecí hrdinové si někdy ponechávají své přírodní biologické vlastnosti, často se stávají přáteli a pomocníky lidí. Například Pták Ohnivák a liška Ryška.<sup>7</sup>

Z této pohádky se později vyvinuly pohádky pěstounské a kumulativní.

**Pěstounská pohádka** se vyznačuje didaktickou funkcí a společně se zvířaty zde vystupují i děti. Za vše nedobré a společnosti nevyhovující je dětský hrdina potrestán, ale nakonec vše dobře dopadne a u dítěte dojde k nápravě. Příkladem je pohádka O Smolíčkovi, kdy Smolíček neuposlechne rad a pokynů jelena a vpustí dovnitř chaloupky zlé jeskyňky. Naštěstí, jak už to ve většině pohádek bývá, následuje šťastný konec, kdy se Smolíček v pořádku shledá s jelenem, a troufám si říci, že už je navždy poučen ze svých chyb a ničeho podobného už se nikdy nedopustí.

**Kumulativní pohádka** je určena nejmenším dětem, hlavně z toho důvodu, že se v ní velmi často opakují stejné motivy a vždy je k nim přidán nový další motiv, což napomáhá dítěti cvičit paměť a naučit se nová slova. Typickým příkladem je pohádka O veliké řepě.

**Novelistická pohádka** „tvorí nejmladší vrstvu, fiktivnost je zde potlačena na minimum, za nositele děje je volen prostý člověk z lidu, který je zvýrazněním sociální náplně (Chytrá horákyňe)“.<sup>8</sup>

**Anekdotická pohádka** se řadí ke kratší verzi novelistické pohádky. Autor zde používá výsměch takovým lidským vlastnostem, jako je například hloupost – O hloupém Honzovi.

Mezi další typy pohádek patří pohádka mytologická a legendární. V mytologických pohádkách vystupují hrdinové z pověstí. V legendárních pohádkách zauímají hlavní roli postavy biblické (Ježíš).<sup>9</sup>

Naše současná teorie literatury pro děti a mládež rozlišuje tři typy pohádek:<sup>10</sup>

- Lidovou pohádku, kterou rozumíme „přesný záznam lidového vyprávění, z představitelů např. K. J. Erben, V. Tille nebo O. Sirovátka.“<sup>11</sup>

<sup>7</sup> TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Čes. Budějovice, 1992. s. 66-67

<sup>8</sup> VLAŠÍN, Štěpán (ed.). *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 281

<sup>9</sup> KLÍMOVÁ, Magdalena. *Padesát let s pohádkami: Pohádkové adaptace Jana Vladislava*. Brno, 2008. Magisterská diplomová. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Mgr. Luisa Nováková, Ph.D.

<sup>10</sup> TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Čes. Budějovice, 1992. s. 67

<sup>11</sup> Tamtéž

- Autorskou pohádku podle lidových látek – do původní předlohy už autoři nějakým způsobem zasáhli, s tímto typem pohádek se setkáme např. u B. Němcové.
- Autorskou pohádku moderní – ta si klade za cíl získat co nejvíce čtenářů tím, jak je spontánní, humorná. Za hlavního průkopníka bývá považován J. Mahen.

Každý člověk totiž toužil po dobru a spravedlnosti, po penězích, lásce, zkrátka po příjemném způsobu života. Proto pohádkoví hrdinové překonávají nesnáze, překážky, útlak, bídu, chudobu a svou dobrosrdečností a mravností vítězí nad zlem, nespravedlností, lidskou záští a zlobou nebo nad různými příšerami.

Pohádka byla původně nazývána báchorka, nebyla vždy určena pro děti, protože pro ně představovala nepochopitelný svět. Ovšem názory polemiků na vhodnost či nevhodnost tohoto žánru pro dětského vnímatele vyústily až k tzv. bojům o pohádku (jako příklad uveďme rok 1929). Vystaly tedy dvě protichůdné teorie. Jedna hovořila o nevyhovujícím žánru. Zastánci této teze uváděli důkazy o tom, že pohádka právě svým fantazijským obsahem odvádí dětské čtenáře a posluchače od reality a přečeňovali její funkci výchovnou.

Na druhé straně máme oponenty, kteří hovoří o tom, že pohádkové prostředí učí děti orientovat se v morálce, v sociálním citění, v morálních a životních hodnotách, zkrátka osvojují si to, co je správné a co naopak špatné. Tvrdí, že pohádky jsou pro děti srozumitelné, a proto je děti milují. Dále obhajují vhodnost pohádek v rámci rozvoje dětské fantazie. Podle nich má pohádka nenahraditelnou roli v období dětského vývoje, protože jim pomáhá pochopit svět dospělých, do kterého se i ony brzy dostanou.

Každá pohádka je vymyšlený příběh, který se odehrává v neurčeném čase – bylo nebylo, byl jednou jeden...; děj neprobíhá v konkrétním místě – za hory za doly, za devatero řekami. Vystupují v nich nadpřirozené bytosti (nutno podotknout, že i tyto postavy mohou zastávat roli dobra a zla, například víly, čerti, vodníci a další), které se buďto stávají pomocníkem hlavního hrdiny nebo mu naopak vytváří překážky či nástrahy při jeho boji. Například zde dítě vidí, jak je důležité být vytrvalý, pokud chce dosáhnout nějakého cíle. Vítězí ten hrdina, který je spravedlivý, čestný, neúplatný, obětavý, statečný, nebojácný a odhodlaný poprat se se vším špatným, co mu stojí v cestě. Netouží po penězích, větším štěstím je pro něj láska. Protikladem k němu je hrdina zlý, závistivý, lakomý, zákeřný, chamtivý. První je za své činy a skutky odměněn a ten druhý je po zásluze potrestán.

V některých typech pohádek figurují jako vedlejší postavy polidštěná zvířata, magické předměty nebo bytosti s nadpřirozenou silou, které pomáhají dětem k určení dobra a zla. V odborné literatuře se traduje, že pohádky vždy končí šťastně, ale ne vždy tomu tak je.

Kladnými hrdiny většinou bývají obyčejní vesničtí junáci, kteří jsou od přírody moudří, pro lásku jsou ochotni obětovat vše, dokonce i svůj život. Hmotné statky je nezajímají. Odměnou jsou pro ně věci, které pomohou i ostatním lidem. Sami nevládnou kouzelnými silami, mohou pouze svými dobrými skutky získat nějakého kouzelného pomocníka. Musím ovšem zdůraznit, že zástupcem dobra může být i dívka, která má stejné charakterové vlastnosti jako hrdina muž. Samozřejmě, že nesmíme zapomínat i na odvážné prince, které láska buď k jiné princezně, nebo dokonce k obyčejné neurozené dívce, dokáže dovést ke zdárnému a úspěšnému konci. Pohádkové postavy se většinou nevyvíjejí, jsou neměnné a jejich, ať už kladné či záporné vlastnosti, bývají mnohdy zveličelé.

#### Kompozice pohádky

Pohádka je založena na vyprávěcím postupu, je dodržován chronologický průběh. Děj výrazně graduje, což se dětem velice líbí, neboť prožívají všechna strastiplná úskalí se svým oblíbeným hrdinou.

#### Jazyková stránka pohádky

*„Pohádkový styl je omezen na okruh standardizovaných prostředků, umožňujících plynulost vypravěčské improvizace a plnicích často původně symbolicko-magické funkce: ustálené vstupní a závěrečné formule, ustálené přirovnání a přívlastky, trojitě opakování, odbočky“.*<sup>12</sup> Pohádka obsahuje jednoduchá slova, aby jim děti rozuměly a snadno si je zapamatovaly. Užívá se velice často přímá řeč, takže postavy promlouvají přímo k dítěti a oslovují ho. Používají se obrazná pojmenování, přirovnání, metafory. Nezapomene se nikdy na pozdrav nebo poděkování. I tímto dětem napomáhají ke slušnému chování. Častá je frazeologie, do které spadají například rčení, přísloví, pranostiky, přirovnání a podobně. Pohádkové příběhy obsahují kouzelné formule a zaříkávadla, díky kterým se například aktivuje magický předmět nebo splní přání. Frazeologii se budu věnovat podrobně v nonsensových pohádkách v následujících kapitolách.

---

<sup>12</sup> VLAŠÍN, Štěpán (ed.). *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 281

V pohádkových příbězích se vyskytují typické číslovky jako jedna/jeden, tři, sedm, devět a třináct. Jako příklad bych uvedla následující spojení: Matka měla pouze jediného syna Honzu; v pohádce Zlatovláska musel Jiřík splnit tři úkoly. Sedmička se vyskytuje většinou v magických předmětech, jako jsou například sedmimílové boty nebo je nalezeneme i v místním určení za sedmero řekami či sedmero horami, a dokonce i v názvech některých pohádek: Sněhurka a sedm trpaslíků nebo Sedmero krkavců. Podobně se používá i číslovka devět jako varianta čísla sedm, čili za devatero horami a devatero řekami. Nakonec nám zbývá osudová třináctka, která většinou bývá nešťastná.

## 1.2 Nonsensová pohádka

Nonsensová pohádka (z anglického slova nonsense = nesmysl), jež tvoří hlavní část mé bakalářské práce, funguje na principu fantazie, absurdity a má vliv na podvědomí dítěte díky své asociativitě. Děti ji mají rády právě proto, že odpovídá jejich mentalitě, jazyku a malí čtenáři mohou naplno využít své nekonečně bohaté fantazie. Slovník literární teorie uvádí následující definici: „*Označení pro žánr lyrické poezie, blízký grotesce, v němž je celistvého estetického účinku dosahováno zdánlivě nesmyslným (tj. nelogickým, paradoxním, absurdním) spojováním slov nebo představ.*“<sup>13</sup> Další dílo, Slovníček literárních pojmů (1976) Františka Tenčíka, uvádí velmi krátkou a bližší nespecifikovanou interpretaci: „*Nesmysl. Je ho plno. A proto existuje i poezie nonsensu.*“<sup>14</sup> Pro srovnání uveďme ještě jedno vyjádření: „*NONSENS – kompoziční princip založený na nelogickém nesmyslném spojení slov, motivů, témat působících komicky nebo tragikomicky (v případě existenciálně pojaté literatury). Jako nonsens se označuje i žánr lyriky blízký grotesce, kompozičně založený na nonsensu.*“<sup>15</sup> Dle Lederbuchové se může nonsens zařadit do epiky, lyriky i dramatu. To se posléze stane absurdním. Jeden z čelních představitelů nonsensu Emanuel Frynta říká: „*Nonsens je nesmysl smyslem naplněný, tedy řekněme nesmysl naruby.*“<sup>16</sup>

---

<sup>13</sup> VLAŠÍN, Štěpán (ed.). *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984. s. 248

<sup>14</sup> TENČÍK, František. *Slovníček literárních pojmů*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1976. Klub mladých čtenářů (Albatros).

<sup>15</sup> LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.

<sup>16</sup> FRYNTA, Emanuel. *Zastřená tvář poezie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství F. Kafky, 1993. Člověk v zrcadle.

Helena Holubová rozlišuje dva typy nonsensu:<sup>17</sup>

- a) dětský nonsens – vytváří ho nevědomky děti samy, nemá pravidla.
- b) literární (umělý) nonsens – jedná se o záměrné vytvoření autorem pro čtenáře na základě určitých pravidel. Pokud se autor rozhodne tvořit nonsensový příběh pro dětského čtenáře, musí brát v potaz jeho věk a volit proto nonsensové prvky tak, aby odpovídaly mentalitě dítěte.

Podobně jako u lidové pohádky i zde nalezneme příznivce a odpůrce nonsensu pro děti. Zastánci tohoto typu pohádky poukazují na již zmíněnou kreativitu, s jakou dítě k pohádce přistupuje, na rozvoj fantazie, která je blízká jejich mentalitě a jazyku. Tito teoretici nezapomněli poukázat ani na moc, jakou oplývají nonsensové prvky, které pomáhají obohacovat žánry, jež nebyly pro malé čtenáře příliš lákavé.

Oproti tomuto tvrzení vyrukovali odpůrci s tezemi týkajícími se nevhodností pro vývoj dítěte. Tvrdili, že takto vystavěné pohádky nepomáhají morálce ani celkovému vzdělávání. Upozorňovali na to, že nonsensová pohádka narušuje normu a nesplňuje požadavky o podobě tzv. vysoké literatury. Hovořili také o deformaci dětského pohledu na skutečnost.

Nikolaj Kornějevič Čukovskij, ruský spisovatel a překladatel, však obhájil nonsensové pohádky. Tvrdil, že dítě nesmyslné provokace velmi brzy a jasně odhalí, a tím pádem se posiluje i jeho vztah k realitě. Protipóly smyslu a nesmyslu tedy plní vzdělávací funkci.<sup>18</sup>

Zastánce našla nonsensová teorie i mezi českými vědci, příkladem může být Otakar Chaloupka.

I já se přikláním k autorům, kteří tento typ pohádky považují za vhodný pro dítě. Dle mého názoru to N. K. Čukovskij vyjádřil naprosto přesně.

Nonsensová pohádka se v české literatuře prosazovala, i když s jistými rozpaky. V současné době se však nonsens stal pevnou součástí tvorby pro děti a mládež.

Nonsensové prvky jsou nedílnou součástí v naší lidové slovesnosti, a to konkrétně v dětském folkloru. Zejména díky tomu, že mají výraznou podobnost s rozpočítadly, které si děti bezděčně samy vytvářely například během her.

Autor se tedy musí zbavit konvencí, klasických pohledů na situace, popustit uzdu své fantazie a vymyslet originální nápad, který bude svým způsobem nahodilý. Záleží zde

---

<sup>17</sup> HOLUBOVÁ, Helena. Nonsens v současné české pohádce. In: *Sborník Pedagogické fakulty v Plzni – řada jazyk a literatura*. Sv. 9, 1969. s. 81.

<sup>18</sup> BUBENÍČKOVÁ, Petra. *Autorská nonsensová pohádka v učivu literární výchovy na základní škole* [online]. Plzeň, 2014 [cit. 2016-03-25]. Disertační. Západočeská univerzita. Vedoucí práce PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.

na hře se zvuky, neméně důležitou roli hraje i rytmické uspořádání. Díky tomu připomíná nonsensová pohádka říkadla či slovní hříčky. Tvůrce tu provádí jakýsi experiment ve stylistice a vůbec v celé syžetové výstavbě.

Jak zmiňuje O. Chaloupka<sup>19</sup>, nonsense provokuje, snaží se čtenáře udržet ve střehu. Co tedy vlastně nonsense je, nemůžeme přesně vymezit, protože pro stanovení tohoto termínu nejsou dána žádná konkrétní pravidla. Tvůrce nonsensu si vytváří svoje vlastní. Snaží se rozbourat stereotypní pohledy na skutečnost, formou nonsensu vytváří jakýsi svět úniku před společností. Nonsense vzniká vlastně jako odpor vůči knihám obsahujícím přílišnou funkci výchovnou. Mohou být narušeny i přírodní zákony<sup>20</sup>, příklady nalezneme u Vítězslava Nezvala v díle *Anička skřítek* a *Slaměný Hubert*, prvky nonsensu spatřuji i v dílech bratrů Čapkových, například v díle Josefa Čapka *Povídání o pejskovi a kočičce, konkrétně v příběhu jak prali prádlo*. Jedná se o polidštěná zvířata, která se chovají jako lidé, pracují jako lidé, oblékají se jako lidé, chodí po dvou jako lidé atp, což je podle mne jedna z charakteristik nonsensu. Nonsensové motivy nacházím i v dalším příběhu stejného díla, tentokrát o noční košilce, která se svlékla. Je nad slunce jasné, že noční košilka se nemůže svléknout. Prvky nonsensu jsem postřehla i v díle Karla Čapka. Nejzřetelněji prezentuje nonsensovou pohádku v díle *Devatero pohádek pohádek a ještě jedna od Josefa Čapka jako přivažek*, ve *Velké pohádce doktorské*. Prolíná se nám tu klasická lidová pohádka s nonsensovou. Vystupují zde typické postavy lidové pohádky, jako vodník, víly a hlavní protagonista kouzelník Magiáš. Ovšem postavy nemají kouzelnou moc a jsou závislé na pomoci lidských bytostí. Díky tomuto narušení logičnosti (je zřejmé, že pokud se jedná o kouzelné bytosti, budou vládnout magickou silou), dostává pohádka nonsensový ráz.

Ve 40. letech 20. století je jedním z nejtypičtějších autorů nonsensu Josef Lada. I on používá v díle *Mikeš antropomorfizovaná zvířata*.<sup>21</sup>

50. léta jsou významná díky Ludvíku Aškenazymu a jeho pohádce *Putování za švestkovou vůní* (1959), která zapříčinila nárůst nonsensu v následujícím desetiletí.

V 60. letech tedy zaujal tento typ pohádky dominantní postavení. Jak už bylo řečeno, nonsensová pohádka je jazykově originální, hraje si se slovy, užívá variace

---

<sup>19</sup> CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti: významní autoři a jejich tvorba, díla neznámých tvůrců staré literatury, nejčastější literární termíny, hlavní literární skupiny a směry, historická období*. Brno: Centa, 2005. ISBN 80-867-8503-3.

<sup>20</sup> Tamtéž

<sup>21</sup> LADA, Josef. *Mikeš*. 12. vyd., (V Albatrosu 9., přeprac. s barev. il.). Praha: Albatros, 2000. Klub mladých čtenářů (Albatros). ISBN 80-00-00862-9.



obrazných pojmenování, ve většině případů je humorná. Mezi zásadní spisovatele této dekády nonsensových pohádek patří např. Miloš Macourek, Alois Mikulka, Ludvík Aškenazy nebo Olga Hejná.

Ani v 70. letech nonsensové příběhy neupadly v zapomnění. Ovšem v této době už je tvůrcovo experimentátorství natolik složité, že přestává brát ohledy na dětského čtenáře či posluchače. Z toho plyne, že pohádky ztrácely na sdělnosti a neobešly se bez subjektivního dotvoření dítěte. Mně osobně se nejvíce líbí autor Josef Hanzlík, který napsal pohádku *Princ v Zeleném království* (1971). (Proto se jí budu podrobně věnovat v praktické části). Dále bych do tohoto období zařadila autory jako jsou O. Sirovátka, Alois Mikulka s pohádkou *O Pidižlovi Velikém* (1971) či Daisy Mrázkovou s dílem *Haló, Jácíčku* (1972).

Řada děl byla i zfilmována, např. *Zahrada* od Jiřího Trnky se dočkala filmového zpracování a velké oblíbenosti.

V závěrečném shrnutí bychom tedy řekli, že nonsensová pohádka je komická, „vše je naopak“, odporuje letitým zkušenostem a nic není nemožné. Kombinuje se tu absurdita s bohatými obraznými pojmenováními, častá jsou přirovnání a jazyková hravost. Některé věty mohou být vícekrát opakovány, nalezneme i neologismy, zkomoleniny, které jsou běžnou součástí dětského jazyka, stejně tak i přebrepty.

V nonsensových pohádkách vystupují různé postavy. Jednou to jsou děti (*Zahrada*), po druhé jsou to zvířátka (*Haló, Jácíčku*) a v neposlední řadě princové (*Princ v Zeleném království*).

I nesmysl se může dále rozvádět za použití výše zmíněných jazykových prostředků. Krásu spatřuji v tom, že i zfilmované nonsensové pohádky, (které jsem viděla), jsou velice poutavé, atraktivní a přinesly mi kouzelný zážitek.

## 1.3 Česká frazeologie a idiomatika

### 1.3.1 Historický exkurz

Frazeologie je věda, která se zabývá frazémy a idiomy. Spadá do oblasti lexikologie. Spolupracuje i s dalšími disciplínami, jako je například syntax, stylistika, morfologie. Jako samostatný jazykovědný obor byla definována Charlesem Ballyem, lingvistou švýcarského původu, který byl zároveň žákem Ferdinanda de Saussura. První zmínky o frazeologii můžeme nalézt v díle Jana Blahoslava *Přísloví česká* (1571).

V době národního obrození frazeologie zaujala Josefa Dobrovského (*Českých přísloví sbírka, 1963*) a Františka Ladislava Čelakovského (*Mudrosloví národu slovanského v příslovích, 1978*).

V 60. letech 19. století jsou vyzdvihovalými českými autory, kteří se zabývají touto problematikou Jan Šach s dílem *Česká frazeologie (1862)* a později František Šebek se stejnojmenným názvem díla *Česká frazeologie (1864)*.

Na začátku 20. století vychází i díla Václava Flajšhansse *Česká přísloví (1911)* a *Sbírka přísloví... (1913)* a Jana Mašína, který vypracoval *Slovník českých vazeb a rčení (1916)*.

Největší rozmach frazeologie u nás nastal v druhé polovině 20. století. Jedním z autorů, kteří publikovali po druhé světové válce byl Jaroslav Zaorálek, který představil světu *Lidová rčení (1947)*. Za hlavního průkopníka frazeologie je však považován František Čermák, který se bedlivě věnoval jejímu studiu. V roce 1982 vyšlo i jeho stěžejní dílo *Idiomatika a frazeologie češtiny*, po té v roce 2009 vyšel jeho čtyřdílný *Slovník české frazeologie a idiomatiky*.

V dalších letech se této problematice opět věnuje Václav Flajšhans ve *Sbírci přísloví a pořekadel lidu českého v Čechách, na Moravě a v Slezsku (2011)*. Zmínit můžeme i Patrika Ouředníka s dílem *Aniž jest co nového pod sluncem (2013)*.

### 1.3.2 Pojetí frazémů a idiomů u různých autorů

#### 1.3.2.1 Přemysl Hauser rozlišuje úzké a široké pojetí frazeologismů: <sup>22</sup>

1. podle rozsahu frazeologizace rozlišuje spojení:

- a) s jedním frazeologickým větným členem – příklad *vlčí mák*, adjektivum *vlčí* je určujícím frazeologizovaným členem. V tomto spojení má odlišný význam od významu spojení *vlčí zuby*, ve kterém vykazuje náležitost k substantivu *vlk*. Ve frazeologismu *vlčí mák* má význam *divoký, planý, nepěstovaný*. Útvary neterminologické mají známku osobitého vyjádření – *krátký rozum*. Tyto termíny se užívají v různých oborech, např. ve zdravotnictví (*mléčné zuby, slepé střevo, černý kašel*).
- b) frazeologizovaná jako celek – ucelenost významu se projevuje v tom, že k těmto frazémům jsme schopni uvést jednoslovné ekvivalenty: *ukázat*

---

<sup>22</sup> HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě: učebnice pro vys. školy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství)

*paty* = utéct. Neterminologická spojení mají často expresivní formu – *modrá krev, husí kůže, pěkný ptáček...* jako termíny je známe z oblasti botaniky – *zlatý déšť, vrání oko* nebo zoologie – *paví oko*, či dokonce v astrologii – *Velký vůz*.

## 2. podle slovnědruhov<sup>é</sup> příslušnosti

a) slovnědruhov<sup>á</sup> příslušnost klíčového slova – klíčovým slovem rozumíme slovo určované. Na základě toho potom rozlišujeme frazeologické jednotky:

- substantivní – *kočičí zlato, Achilova pata, Evino roucho, Adamovo jablko*
- adjektivní – *bílý jako stěna, mazaný všemi mastmi, chytrý jako liška*, můžeme použít i některé spojení se záporným expresivním zabarvením, dalo by se říci až vulgárním, např. *blbý jako tágo od hodin*, „*vychcaný*“ *jako mraky*. I s těmito výrazy se však můžeme setkat v běžné komunikaci.
- slovesné – *vzít nohy na ramena, dělat fóry, spát jako na vodě, jíst vtipnou kaši* atp.; tyto typy se označují jako rčení nebo úsloví.

b) Slovnědruhov<sup>á</sup> platnost ekvivalentu

- frazeologismy se třídí podle smyslu, např. *krev a mléko* = zdravá, podle toho jsou frazeologismy:

- substantivní – *čínská zeď*
- adjektivní – *každý pes jiná ves*
- slovesné – *pustit k vodě*
- příslovečné – *přašť jak uhod'*
- předložkové – *na poli*
- částicové – *na neštěstí*
- citoslovečné – *čert to vem*

## 3. Strukturní třídění vychází z jazykových typů částí frazeologismu

- nejmenší frazeologickou jednotkou jsou předložkové pády podstatných jmen, jejich význam je ovšem odlišný od významu paradigmatického, např. *v kostce* (uvnitř kostky) - v tomto případě se nejedná o frazém, postup napsaný v kostce (stručně) – v tomto případě však frazém používáme. Jako další příklady frazémů můžeme uvést spojení: *vzhůru nohama, mimo mísu, v obraze, bez obalu...*

- poměrně časté jsou přirovnávací frazeologismy, při čemž se přirovnání připojuje bezprostředně k substantivu – *den jako ze zlata*; k adjektivu – *ostrý jako břitva*; nebo ke slovesu – *sedí jako buchta*.
- Části frazeologismu jsou nositeli syntaktických vztahů. Podle nich a větné platnosti členu určujícího rozlišujeme frazeologismy:
  - a) koordinační – *za hory a doly*
  - b) determinační
    - přívlastkové – *krokodýlí slzy, krkavčí matka*
    - předmětné – *prolomit ledy, zatnout zuby*
    - příslovečné – *píchat do vosího hnízda*
- originálním případem jsou frazeologismy větné. Mají formu věty, ale povahově vytváří pojmenování. Můžeme je nahradit slovem či slovním spojením – *má oči navrh hlavy* = diví se; *je ruka v rukávě* = domluveno
- 4. Dle citových příznaků jsou frazeologismy neutrální: *krok za krokem, bílá vrána*; větším podílem expresivní – *házet flintu do žita*; mohou mít také podobu eufemismu: *odejít na věčnost*, ovšem i přesně opačně mohou být dysfemistické – *mlít pantem* (mluvit)
- 5. Neutrální jsou některé frazeologismy i z hlediska stylistického
  - například *husí kůže*, jsou však ve většině případů hovorové – *koukat jako výr, chytit za srdce*. Rozlišujeme také frazeologismy publicistické, jako příklad můžeme uvést „*dát zelenou*“.
- 6. Dále rozlišujeme frazeologismy původu domácího a cizího
  - domácí frazémy mohou být slangové nebo nářeční – *mít pod čepicí, mít hlavu v pejru*, příkladem slangových můžeme uvést: *pohni kostrou, dávej bacha, vezmeme roha*
  - cizí frazeologismy čerpají z různých oblastí historie, např. z antické mytologie – *Tantalova muka, Ariadnino klubko*; nalezneme i motivy biblické – *zakázané ovoce, babylonská věž*.

### 1.3.2.2 Josef Václav Bečka

Dalším lingvistou zabývajícím se problematikou frazeologie je J. V. Bečka, který pojímá frazeologii jako „soubor ustálených spojení, tzv. frazeologických obrátů neboli frazeologismů. Jsou to ustálená pojmenování složená ze dvou i více slov, jež bereme jako pojmenovávací jednotky.“<sup>23</sup> Abychom pochopili základní rozdíl pouhého slova a slova mající roli frazému, uvádí Bečka ke srovnání následující dvojici vět. *Věnoval mu knížku* a *Věnoval mi pozornost*. První věta obsahuje tzv. volná spojení slov. Věnovat můžeme cokoli, zde věnujeme knížku. Slova, která jsou ve větě takto spojená mají svůj význam, vzájemně se doplňují a určitým způsobem tvoří přesnější, určitější výraz. Po vyřčení výrazu se mohou slova zase rozdělit. Ovšem v druhém případě se slova rozdělit nemohou. Tato slova jsou už předem spolu spjatá a po vypovězení věty se nemohou rozdělit, protože spolu tvoří významový celek a trvají i nadále. Říkáme jim frazeologické obraty. Považujeme je za již ustálený celek, protože ve frazeologismech jsou slova na sebe významově vázána. Nikoli až v aktuálním použití, ale už předem. Významová samostatnost dílčích slov je oslabena anebo zrušena úplně. Nemusí se tak stát u všech slov, která jsou užitá ve frazeologických obrazech. V několika případech si tzv. slovo základní drží svůj vlastní význam a jen v kombinaci s tzv. průvodními slovy se sémantická samostatnost oslabí nebo ztratí.

V důsledku významové vázanosti a ustálenosti frazeologických obrátů musíme vzít v potaz i formální vázanost. Někdy se omezuje nebo úplně ztrácí možnost nahrazení synonymem, např. v obratu *zahodit flintu do žita* nelze zaměnit *flintu* za *pušku*. Dokonce ani ve spisovném projevu. Ani tvary slov se nedají dobře obměňovat, např. *čilý jako rybička* (nikoli jako ryba), ale tvaru s rybou užijeme v obratu *mlčel jako ryba* (nikoli jako rybička). Ustrnulý a bez možnosti změny bývá i slovosled ve frazeologismu, např. *měl na růžích ustláno* (ne ustálno na růžích).

Podle okolností vzniku rozlišujeme tři základní formy frazeologických obrátů:<sup>24</sup>

- a) frazeologické obraty intenzifikační (zesilující)
- b) frazeologické obraty verbalizační (slovesné)
- c) frazeologické obraty konkretizační neboli rčení

Tyto tři typy se liší sdělným posláním, formou, rozsahem i účinností.

---

<sup>23</sup> BEČKA, Josef Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. 2. vyd. Praha: Novinář, 1979. Knihovnička Novináře.

<sup>24</sup> Tamtéž

## FRAZEOLOGICKÉ OBRATY ZESILUJÍCÍ

Velmi často se setkáme s potřebou zesílit nebo naopak zeslabit význam zvoleného slova. Intenzitu pojmenování můžeme odstupňovat již tím, jaká zvolíme slova, protože velké množství synonym jsou odlišná právě v intenzitě významu, např. *pole – lán*. Často takto můžeme i zesilovat zápor, např. *vůbec, naprosto, zhora neví, co mluví*. Intenzifikace se může vyskytovat v kombinaci s hodnocením. Například *je vynikající kuchař*. Základními intenzifikačními prostředky jsou adjektiva a adverbia. Pokud chceme v mluveném jazyce konstatovat míru, je nutné spojit vyjádření intenzity s citovou expresivitou; ve většině případů bývá nadnesená a stereotypní, např. *to je ukrutně drahé; mám příšerný hlad*.

Intenzifikační frazeologismy mají tyto formy:<sup>25</sup>

- a) slovní přirovnání
- b) větné přirovnání
- c) intenzifikace přídavným jménem, příslovcem
- d) intenzifikace podstatným jménem
- e) intenzifikace větou účinkovou

Hlavní oblastí intenzifikačních frazeologismů je lidová řeč. Pokud je nalezneme v uměleckém stylu, jsou původu lidového a užívají se především k charakteristice mluvené řeči. V projevech odborných či publicistických převažují volná spojení. V případě, že v publicistickém stylu objevíme frazeologismy, budou mít ve valné většině formu adjektivum + substantivum (*frapantní situace*).

Z hlediska formální stránky je pro tyto obraty charakteristické spojení slova intenzifikovaného s bližším určením intenzifikujícím, např. *neslýchaná drzost*. Může se stát, že intenzifikované slovo nebude vyjádřeno, ale to není žádný problém, protože se dá vyrozumět z celkového smyslu. K porovnání máme následující věty. *Sedí tiše jako pěna X Sedí jako pěna*

Tam, kde je slovo přirovnávacím faktorem ve větě, bývá sloveso ve 3. osobě jednotného čísla. Jedná se o starý způsob vyjadřování tzv. všeobecného podmětu.

V současné době už není tento způsob aktuální, nicméně přežívá právě díky frazeologickým obratům, které jsou zejména intenzifikační, např. *Spali, jako když je do vody hodí*.

---

<sup>25</sup> BEČKA, Josef Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. 2. vyd. Praha: Novinář, 1979. Knihovnička Novináře.

## FRAZEOLOGICKÉ OBRATY SLOVESNÉ

Jedná o ustálené spojení substantiva a verba. Sloveso uvádí podstatné jméno do dějového vztahu. Potíže však nastávají u podstatných jmen abstraktních. Pokud se objeví vhodné spojení, ustálí se. Vzniká verbalizační frazeologismus.

Nejčastější dějové vztahy, vyjadřované slovesnými frazeologismy:<sup>26</sup>

- a) Vyjádření abstraktního majetnictví: *mít strach*. Nejčastěji se tu užívá sloveso mít.
- b) Vyjádření abstraktního stavu: *být v rozpacích*. Nejhojněji se setkáme se slovesem být.
- c) Vyjádření: dostat se do stavu označeného substantivem: *získat důvěru*. Nalezneme zde nepředmětná slovesa znamenající pohyb.
- d) Vyjádření: dostat koho nebo co do stavu označeného substantivem: *uvést koho do rozpaků*. Zde se uplatňují předmětná slovesa pohybu.
- e) Typ: způsobovat stav vyjádřený substantivem, dělat to, co vyjadřuje substantivum: *budit pozornost, dělat pokroky, konat povinnost, vyvolávat zmatek, vyvíjet úsilí*...spolu se slovesy budít, vyvolávat, jsou tu častá činnostní verba širokého významu (dělat, činit, konat apod.)
- f) Typ: slovy nebo jednáním dávat najevo, na vědomí to, co označuje substantivum: *vydat rozkaz, projevit nedůvěru*.
- g) Typ: překonávat stav vyjádřený substantivem: *překonávat překážky, řešit problém*.
- h) Typ: činit co v souladu nebo v rozporu s tím, co vyjadřuje substantivum: *zachovat klid, překročit zákon*
- i) Typ: měnit stav vyjádřený substantivem, a to kvantitativně: *zvyšovat teplotu*.
- j) Typ: nastává jev označený substantivem: *hrozí nebezpečí*

Slovesné frazeologismy nejčastěji nalezneme v odborných a publicistických projevech. Většina podstatných jmen verbalizačních obrátů nemá slovesné protějšky, tudíž slovesně jmenná spojení jsou tu vyjadřovací nezbytností. Na druhou stranu, existuje i skupina slovesně jmenných spojení, která mají vedle sebe jak prosté podstatné jméno, tak i prosté sloveso. Tato spojení nevznikla kvůli vyjadřovací potřebě, a proto poetizují sloh a dekorují ho. Může nastat zvláštní situace, a to když je i substantivum obrátu vzato v obrazné platnosti. Např. podstatné jméno půda v kombinaci

---

<sup>26</sup> BEČKA, Josef Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. 2. vyd. Praha: Novinář, 1979. Knihovnička Novináře.

s frazeologickými obraty, s kterými se váže: *slova padla na úrodnou půdu* – byla pochopena, *nalézat živnou půdu* – nalézat prostředí příznivé pro vývoj, *ztrácet půdu pod nohama* – ztrácet pevnost svého postavení, *zkoumat půdu* – zjišťovat situaci, *octnout se na nejisté půdě* – octnout se v nejisté situaci, *půda ho pálí pod nohama* – nemá stání atd.

## RČENÍ

Jedná se o frazeologické obraty, které jako celek označují skutečnost složeným nepřímým pojmenováním (užitím metafory, metonymie, synekdochy). Nejčastějším a nejhojnějším zástupcem jsou rčení slovesná. Opět se jedná o ustálená, frazeologická spojení přísudkového slovesa buď s předmětem nebo s příslovečným určením. Obsahují větné sdělení v ustálené formě. Méně častá jsou substantivní a adverbialní rčení, adjektivní rčení jsou vzácná. Příkladem adjektivního rčení je *bludný kruh*. Mezi rčení zařazujeme i ustálená přirovnání (pokud nejsou intenzifikační), např. *má se jako nahý v trní*. Rčení má větší názornost a konkrétnost než přímé pojmenování, např. *musíme táhnout za jeden provaz*. Názornost však není nutným znakem, mnohá rčení názornost ztratila, např. *přišel k tomu jako slepý k houslím*. Některá lidová rčení mají silnou citovou expresivitu – *je jako hrom do police*. Díky ustálenosti, která zaručuje celkový smysl, jsou některá rčení eliptická – *vzal do zaječích*. Mnohá rčení jsou starého původu a pro svůj obrazný podklad prozrazují informace ze sféry hospodářské, politické i kulturní. V českých rčeniích stále převládají ta z venkovského prostředí či s přírodní tematikou. Nesmíme však opomenout také rčení související s náboženským životem, která se hojně používají dodnes, např. *přijít s křížkem po funuse*.

V našem jazyce nalezneme i rčení, která jsou vzpomínkou na klasickou literaturu, mají spíše knižní ráz a jsou vázána na spisovný jazyk, např. *konat Sisyfovu práci, Tantalova muka*.

U některých rčení nelze popřít jejich cizí původ, víme, že se jedná o překlady z latiny a jiných jazyků. Mimo to existují také rčení literární, ovšem nemají konkrétnost rčení lidových, neboť vycházejí spíše z odborných představ a užití zde našly i knižní výrazy. Nejčastěji se s nimi setkáme v publicistických projevech, např. *udělat čáru přes rozpočet*. Mnohá rčení mají i svou variantu oblastní. Jako příklad uveďme *házet hrách na zed'* – *házet hrách na stěnu*. Rčení jsou početnější než oba druhy frazeologických obrátů zmíněných výše. Z lidového a mluveného jazyka přecházejí i do krásné literatury, do které vnáší oživení a pestrost.



Celkem snadno můžeme rčení roztřídit do tří vrstev:

- 1) rčení běžná
- 2) rčení lidová
- 3) rčení knižní

Knižní rčení mohou způsobit frázovitost slohu, lidová mohou mít prvky obhroublosti, a tím působí ve spisovném projevu příliš okatě.

Některá rčení do vět vstupují snadno, jiná s obtížemi. Například slovesná rčení, která vlastně tvoří celou větu, do věty nevstupují, pouze ji doplňují, vytvářejí společně s ní souvětí, ve většině případů souřadné. Takovéto frazeologické obraty náleží ke rčením pouze volně a říkáme jim úsloví. Tvoří jakýsi přechod mezi rčením a příslovím. Vedle rčení existují citáty výroků, většinou literárních, např. *kostky jsou vrženy*. Někdy se jim také říká okřídlená slova. Tak je vnímá i Přemysl Hauser.

Rčení však také můžeme zbavit jejich ustáleného obrazu nějakou formální změnou, například přidáním přívlastku, což může v některých případech vyznít humorně, jako v např. v následujícím srovnání: *děvče jako ze škatulky – děvče jako ze škatulky od sirek*.

Podle J. V. Bečky existují i USTÁLENÁ SPOJENÍ NEFRAZEOLOGICKÁ.

Zde se jedná o dvojslovné a víceslovné termíny. „*Jsou to spojení terminologického substantiva s diferenciacním přídavným jménem.*“<sup>27</sup> Tímto spojením se z termínu nadřazeného stává termín podřazený: *kyselina – kyselina sírová*. Objevují se však i termíny trojslovné, tedy dvojnásobně diferencované: *pohyb rovnoměrně zrychlený*. Všechna tato víceslovná spojení jsou zvláštní skupinou ve slovní zásobě. Jsou odlišné od frazeologických druhů, lze je zařadit k souslovím. Sousloví jsou opět ustálená spojení slov, která tvoří pevný sémantický celek. Nejběžnější jsou adverbiální sousloví s typickou dvoudílnou stavbou: *ve dne v noci, široko daleko, páté přes deváté, pro mne za mne...* příkladem adjektivního sousloví může být: *nemastný neslaný*. Slovesná sousloví jsou nerozložitelná spojení sloves s příslovečným determinantem (ve většině případů se jedná o substantivum v předložkovém pádě), např. *mít na vybranou*. Tento typ sousloví nelze dobře rozlišit od frazeologických obrátů. Proto se některá sousloví mohou pokládat i za obraty frazeologické.

---

<sup>27</sup> BEČKA, Josef Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. 2. vyd. Praha: Novinář, 1979. Knihovnička Novináře.

U sousloví platí přísná ustálenost. Nejsou pro ně možné ani varianty, tak jako u rčení, ani uvolněnost, kterou disponují slovesné frazeologismy. Přípustné nejsou ani sebemenší úpravy, například vložení spojky. Sousloví by pak ztratilo svůj význam a zaniklo by.

### 1.3.2.3 František Čermák

Nyní se podíváme, jak se k frazeologii staví jeden z nejvýznamnějších českých představitelů frazeologie. Na rozdíl od J. V. Bečky nemá Čermák ve své publikaci termín ustálená nefrazeologická spojení a členění klasicky frazémy a idiomy na:<sup>28</sup>

- a) nevětné povahy (kolokační)
- b) větné povahy (propoziční)

K současnému pojetí idiomatiky a frazeologie vede z minulosti mnoho různých cest. Zejména v osobních definicích frazémů a idiomů. Frazeologie a idiomatika se podle Čermáka nejvíce opírá o anomální kombinatoriku (kolokabilitu) různého typu z hledisek jak formálních, tak i sémantických. Frazémy a idiomy nevětné povahy jsou tvořeny čtyřmi hlavními slovními druhy (substantivy, adjektivy, verby, adverbii), které však musí mít minimálně dvojčlennou kombinaci. Čermák dále rozlišuje frazémy vzniklé pouze ze slov **gramatických** (předložek, spojek, částic atd.), nebo **smíšených**, tzn. kombinací gramatických a plnovýznamových slov. Sem řadíme zejména víceslovné předložky (*s ohledem na*) nebo částice (*co když*).

Čermák za idiomatický a frazeologický výraz považuje taktéž ustálené a minimálně dvouslovné kombinace libovolného slovního druhu s jiným, případně může nastat i kombinace stejných slovních druhů, která je příznačná tím, že minimálně jeden člen má schopnost se v daném významu a funkci spojovat s jinými slovy v textu. Dalším rysem, který však podle autora není nezbytný, je přenesenost. „*Toto pojetí je založené jak na anomální kolokabilitě (spojitelnosti slov) po stránce formální, výrazové (v tomto smyslu je taková kombinace frazém a jejich úhrn frazeologie), tak i sémantické a funkční, jež je proti formální stránce nerozložitelná ve své původní členy (v tomto smyslu se jedná o idiom a jejich úhrn tvoří idiomatiku.*“<sup>29</sup> Frazémy a idiomy se liší nejen formou, ale také funkcí – mohou být součástí věty, kombinací vět nebo celou větou.

---

<sup>28</sup> ČERMÁK, František, Jiří HRONEK a Jaroslav MACHAČ. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 2., přeprac. a dopl. vyd., V nakl. Leda vyd. 1. Praha: Leda, 2009. ISBN 978-80-7335-215-8.

<sup>29</sup> Tamtéž

*„Některé idiomy mají přesný ekvivalent i v jiných jazycích, jako například české „přiznat barvu“ a německé „Farbe bekennen“.<sup>30</sup>*

Na základě toho člení frazémy a idiomy do čtyř hlavních skupin:

- 1) Přirovnání
- 2) Výrazy neslovesné
- 3) Výrazy slovesné
- 4) Výrazy větné

Stejným způsobem člení i své Slovníky české frazeologie a idiomatiky (všechny čtyři díly vyšly v roce 2009).

## PŘIROVNÁNÍ

*„Ustálené a idiomatičké pojmenování sloužící k označení a hodnocení (především) podobnostního vztahu mezi jménem (substantivem), určeným v konkrétním kontextu, a předem daným modelem.“<sup>31</sup>*

Přirovnání = frazémy, které zpravidla obsahují zvláštní a stálý znak jak/jako.

U přirovnání platí, že výraz, který se užívá v kombinaci s neživou věcí, má základní rys ve tvaru je to/ to je...*je to jako bláto*. Pokud by se však jednalo o člověka, použili bychom *být jako bláto*.

Dále rozlišujeme pojmenování konkrétní (doslovné) a metaforické (přenesené). Nutno však podotknout, že hranice mezi nimi není nikterak ostrá. Na závěr ještě zmíníme poslední rozdíl, který spočívá v ustálenosti a neustálenosti pojmenování.

## VÝRAZY NESLOVESNÉ<sup>32</sup>

- 1) nominální (jmenné) – zahrnují frazémy substantivní, adjektivní a zájmenné, frazémy adverbiální + některé číslovkové; odpovídají autosémantickým výrazům
- 2) relační (předložkové, spojkové, deiktické (složení ukazovací + odkazovací zájmeno) a částicové; frazémy vzniklé kombinací výrazů gramatických.

---

<sup>30</sup> ČERMÁK, František, Jiří HRONEK a Jaroslav MACHAČ. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 2., přeprac. a dopl. vyd., V nakl. Leda vyd. 1. Praha: Leda, 2009. ISBN 978-80-7335-215-8.

<sup>31</sup> Tamtéž

<sup>32</sup> Tamtéž

Výrazy nominální se vyznačují kombinací substantiv a adjektiv či substantiva a substantiva v prvním pádě – *bledá tvář, kluk ušatá, rána osudu*; mohou se objevit i ve variantě s předložkovými spojeními, např. *obrat k lepšímu*; popřípadě se může jednat o substituci přídavného jména či podstatného jména, a to např. zájmenem anebo číslovkou – *moje maličkost, něco na zub, jeden ze sta*.

## VÝRAZY SLOVESNÉ

Radíme sem ty typy frazémů a idiomů, které obsahují verbum a které mají i ve své funkci slovesný charakter, ve větě se zejména jedná o charakter komplexního predikátu. Náleží sem kombinace slovesa a podstatného jména se specifickou skupinou podstatných jmen abstraktních, dále kombinace slovesa a přídavného jména, slovesa a příslovce nebo slovesa a slovesa. Můžeme nalézt i kombinaci verba v kombinaci se zájmeny, číslovkami, předložkami, částicemi či citoslovci. V tomto 3. díle Slovníku české frazeologie a idiomatiky Čermák uvádí, že přibližně 2/3 hesel tvoří kombinaci V-S (verbum – substantivum). Jako příklad můžeme uvést *chytat lelky* (jedno podstatné jméno), *mít ještě mléko na bradě* (zde máme dvě podstatná jména), příklad s adjektivem a substantivem je ve výrazu *zametat před vlastním prahem, udělat něco za pět minut dvanáct* reprezentuje zastoupení podstatného jména a příslovce a v neposlední řadě i jiné výrazy slovesné – *mít pro strach uděláno*. Slovesné frazémy a idiomy zahrnují různorodá pojmenování, ale v závěru fungují jako hotový predikát, kterému je až teprve v textu přisouzen určitý subjekt.

„Za verbální frazém lze obecně považovat každou alespoň binární kombinaci slovních forem (z nichž jedna je slovesná), která je anomální v tom, že alespoň jeden z jejích obou (více) diskrétních komponentů se v dané funkci a obvykle i významu vyskytuje právě jen v daném frazému (idiomu), popř. v několika málo dalších, obvykle strukturně svázaných.“<sup>33</sup>

## VÝRAZY VĚTNÉ

Jedná se o výrazy s větnou, propoziční povahou. Opět jde o kombinace minimálně dvou slovních druhů. Co se formy a funkce týče, jsou velmi různé. Některé pro svou různost nemá ani přijímané pojmenování, které by jednoznačně ukazovalo na

---

<sup>33</sup> FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985. Studie a práce lingvistické.

ten daný typ. Výjimku tvoří pořekadla a např. běžné přání typu *Zlom vaz!* I lidová zdvořilost je přímo pojmenována, jejím příkladem může být odpověď *Dejž to pámbu!*

I. jednoduché věty (frazémy propoziční monosubjektové)

Používají se různé kombinace slovních druhů.<sup>34</sup>

U Čermáka jako u jediného nalezneme jako frazém i následující příklady: *To tak!*, *Ale co!*, *No a?*, *No ne!*, *To zrovna!*, *Ani za nic!*, *Jen aby!* *Jak kdy...*

Za frazémy označujeme i typy začínající na *To je...*:

- a) To je + substantivum: *To je bašta. To je konec!*; To je + prep. + S: *To je k nevíře.*
- b) To je + adjektivum: *To je jasný.*
- c) To je + mono: *To je nabiledni, To je žúžo! To je prima! To je fôr!*

II. Souvětí

1. Typ bezspojkový – dnes je už velmi málo častý, působí knižně: *břich tlustý*
2. Typ spojkový – *Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá*

#### 1.3.2.4 Příruční mluvnice češtiny

Na závěr uvádím také pojetí frazémů (a idiomů) podle Příruční mluvnice češtiny.

S frazeologií se spojují termíny frazém a idiom. Ty mohou být zkoumány ze dvou hledisek:<sup>35</sup>

1. hledisko formální a strukturní
2. hledisko významově-obsahové

*Termínu frazém je velmi blízký termín idiom. V této dichotomii (třídění do dvou skupin) pak označení frazém akcentuje formální stránku frazeologické jednotky, idiom stránku významovou.*<sup>36</sup> Idiomy (z řeckého *idióma* = jazyková zvláštnost) se vyskytují v běžné komunikaci i v projevu písemném. Vznik těchto slov je velmi rychlý, dalo by se říci, že idiomy jsou aktualizované a obohacují naši slovní zásobu. Přizpůsobují se stále narůstající potřebě člověka používat nová a nová slova. Problémy s frazémy, idiomy a ustálenými spojeními budou pravděpodobně mít cizinci, protože každý jazyk má svá

<sup>34</sup> ČERMÁK, František, Jiří HRONEK a Jaroslav MACHAČ. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. 2., přeprac. a dopl. vyd., V nakl. Leda vyd. 1. Praha: Leda, 2009. ISBN 978-80-7335-215-8.

<sup>35</sup> GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Zdenka RUSÍNOVÁ (eds.). *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.

<sup>36</sup> Tamtéž

rčení, vlastní pranostiky a různá pojmenování pro dané komunikační výrazy. Důležité je ovšem podotknout, že zvláštní roli sehrávají idiomy a frazémy v profesní mluvě. Velmi časté jsou také v argotu, kdy daní mluvčí chtějí rozmlouvat „utajeně“ mezi sebou, aby tomu nikdo jiný neporozuměl. Některá slova však z těchto oblastí plynule přešla do běžného jazyka (*vzít roha / nohy na ramena* = utéct). Na druhé straně je však nutné zmínit, že také s proměnou doby se mohou brzy stát zastaralými nebo zaniknout úplně. Příkladem změny některých frazémů dle vývoje společnosti: *jet plnou parou* – *jet kosmickou rychlostí*, *zírá jako tele na nová vrata* – *zírá jako bacil do lékárny*. Původní frazém však také může být aktualizován – *sportem ku zdraví* – *sportem ku zdraví a trvalé invaliditě*.

Příruční mluvnice češtiny definuje frazém následovně: *Frazém je ustálená kombinace alespoň dvou slovních forem, která má celistvý význam a jejímž charakteristickým rysem je, že minimálně jeden z jejích komponentů je v dané funkci omezen pouze na tuto kombinaci.*<sup>37</sup> Mezi tradiční znaky frazému se řadí metaforičnost a expresivnost (*mít někoho plné zuby*). V některých frazémech se velmi často nachází slova archaická, neboli archaismy, které mají zachovanou svoji lexikální a gramatickou stránku (*nemá kouska rozumu* – kouska už se dnes nepoužívá). Nalezneme zde i takové prvky, které se v jazyce samostatně nevyskytují, pouze v daném frazému ( *mít přé*).

PŘÍRUČNÍ MLUVNICE ČEŠTINY frazémy dělí na:

a) nevětné

- frazémy, které mají slovesnou funkci a obsahují verbum: *plácnout se přes kapsu*
- frazémy s funkcí jména v nominativu, které vznikly kombinací přídavného jména a podstatného jména: *má nasazené růžové brýle*
- frazémy s funkcí jména v nominativu, vzniklé pouze kombinací podstatných jmen: *hodina duchů*
- frazémy mající adverbiální funkci, byly vytvořeny seskupením podstatného a přídavného jména, popřípadě několika substantiv, ale v jiných pádech než v nominativu: *na dosah ruky*
- frazémy ze složek, které nenesou žádný význam: *podle mého*

---

<sup>37</sup> GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Zdenka RUSÍNOVÁ (eds.). *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.

- ustálená přirovnání – naznačují strukturu věty, ale někdy mohou být užity až v konkrétních kontextech, „ustáleného přirovnání se užívá k charakteristice skutečnosti připodobněním jejího znaku k předem danému zobecněnému modelu. Jeho hlavní funkcí však bývá především **intenzifikace, zdůraznění a kladné či záporné zhodnocení** tohoto znaku (zvědavý jako opice – velmi zvědavý, s hanlivým hodnotícím odstínem)“.<sup>38</sup>

b) větné

V tomto členění mohou mít frazémy formu hotové věty, buď slovesné (*kdo pozdě chodí, sám sobě škodí*), nebo věty neslovesné (*všude dobře, doma nejlip*), případně mohou mít podobu souvětí. Vyčleňujeme z nich následující:

- pořekadla: výroky, které vystihují nějakou konkrétní situaci či stav (*bez peněz do hospody nelez*)
- pranostiky: určitý druh pořekadla, které ukazuje vztah mezi např. ročním obdobím a k němu se vázajícím počasím (*Únor bílý, pole sílí*)
- přísloví: výroky, které na základě dlouholetých zkušeností mají mravní charakter (*lež má krátké nohy*)
- okřídlená slova (*veni, vidi, vici* – výrok, který byl přiřčen Caesarovi; *heuréka!*; *de facto*; *a priori, nota bene*)

V neposlední řadě ještě zmíním frazémy dialogické, které používáme v běžné mluvě, tím pádem se vztahují alespoň ke dvěma komunikantům: *dobrý den, na zdraví...*

Pomocí idiomů lze vyjadřovat postoje mluvčího včetně jeho vztahů k tomu, co říká. Tento komunikant díky idiomům sděluje informace mnohem zajímavějším způsobem. „*Prohlásí-li mluvčí o jiné osobě, že ztratila hlavu, je taková informace podána expresivněji, než kdyby řekl, že ztratila rozvahu nebo podlehla panice*“.<sup>39</sup> Navíc skrze idiomy ukazuje mluvčí větší zájem a zaujetí pro sdělovanou skutečnost.

Idiomy však mohou být řečeny nebo napsány i s nadsázkou, což nalezneme například v reklamách. Důvodem je díky hyperbolickým slibům získat co nejvíce zákazníků či klientů.

<sup>38</sup> GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Zdenka RUSÍNOVÁ (eds.). *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.

<sup>39</sup> Tamtéž

## Shrnutí

Základním termínem je frazeologická jednotka (také můžeme nalézt termín frazeologický obrat). „*Tradičně bývají frazeologické jednotky (frazémy) vymezovány jako ustálená a reprodukovatelná spojení slov, jejichž celkový význam není plně odvoditelný z významu jednotlivých lexikálních složek a které se dále vyznačují určitými společnými vlastnostmi.*“<sup>40</sup> Mohou také sloužit jako náhrada jednoslovného pojmenování. Jedním z jejich charakteristických znaků je, že skutečnost pojmenovávají nepřímou, např. *je to přitažené za vlasy*. Jmenovat však musíme doprovodné znaky, jako expresivnost, ustálenost, víceslovnost, obraznost a v neposlední řadě jejich nerozložitelnost na jednotlivé fragmenty.

Nejlépe problematiku frazémů a idiomů vysvětlil Přemysl Hauser ( i když nesouhlasím s jeho zařazením okřídlených slov, jak je uvedeno v kapitole 1.3.3). Dobře jsem porozuměla jeho členění, vysvětlení rozdílů mezi frazémem a idiomem a uváděl vhodné příklady, na základě kterých jsem dobře pochopila zadanou tematiku. J. V. Bečka definuje frazeologii také velice srozumitelně, s Hauserem víceméně souhlasí.

František Čermák pojímá tuto problematiku příliš široce. Orientace v jeho slovnících je velice náročná, k pochopení jeho výkladu je nutné číst jednotlivé části textu s odstupem času. Teprve potom budeme schopni porozumět jeho úvahám. Čermák za frazém pokládá i jednoslovné výrazy. Nicméně se ztotožňuji s ním v tom, že najít rozdíl mezi frazémem a idiomem je velice obtížné.

Frazémy jsou tedy ustálená spojení (na tom se shodli všichni autoři), která se ve výsledku nedají rozložit, protože tvoří významový celek. Uvedení autoři popsali funkci, význam frazému a idiomu a vymezili základní rozdíl mezi frazémem a idiomem, který spočívá v tom, že frazém je spíše forma vyjádření, kdežto idiom má více povahu sémantickou (významovou).

---

<sup>40</sup> JANOVEC, L.: Nevětné frazémy v nové slovní zásobě. In: Martincová, O.: Neologizmy v dnešní češtině. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005.



### 1.3.3 Frazémy lidové versus kulturní, frazeologické disciplíny

a) **lidové, tradiční** = pořekadla, rčení, pranostiky, přísloví a přirovnání.

Nyní se podíváme na pojetí lidové frazeologie Přemysla Hausera.<sup>41</sup>

**Rčení** jsou slovní spojení, ve kterých má dominantní postavení sloveso. Mohou se vyskytovat v celém svém paradigmatu, tedy i v infinitivu, např. *dělat z komára velblouda*. Musím ovšem podotknout, že ne všechna rčení můžeme nalézt v infinitivu. Některá se používají pouze v podobě větné, například *jde to jako na drátkách*. Rčení běžně začleňujeme do projevu, podle kontextu se mluvnicky mění.

**Pořekadla** se od rčení liší tím, že mají ustálenou neměnnou formu, avšak hranice mezi větnými rčeními a pořekadly není příliš ostrá. Často mívají veršovou podobu – *my o koze, oni o voze*.

**Přísloví** jsou většinou krátké prűpovídky s mravním záměrem, naučením. Přísloví dávají smysl sama o sobě, proto je můžeme užívat samostatně bez předchozího vysvětlení. Jako příklad můžeme uvést *bez práce nejsou koláče, kdo pozdě chodí, sám sobě škodí, kdo se směje naposledy, ten se směje nejlépe...*

**Pranostiky** podávají zkušenosti o přírodních jevech, většinou o počasí, ale nalezneme je i ke konkrétnímu datu: *na svatého Řehoře, líný sedlák, který neoře. Medardova kápě, čtyřicet dní kape. Svatá Anna, chladna z rána*.

Přemysl Hauser do lidové frazeologie řadí také okřídlená slova. Uvedu jeho definici, ale osobně souhlasím se začleněním okřídlených slov do druhého typu frazémů, tzn. kulturních, jak uvádím níže u Marie Čechové.

**Okřídlenými slovy** rozumíme ustálené formule, které jsou přiřknuty nějaké významné historické osobě – *veni, vidi, vici*; spisovateli, filosofovi – *vím, že nic nevím*; vynálezci – *heuréka*. Většinou se uvádějí v původním znění, i když jsou v cizím jazyce. Některé ovšem byly přeloženy. Zde se dostáváme k přebírání slov z cizích jazyků. Nejčastěji se přejímala slova z latiny, řečtiny nebo němčiny. V současné době se k nám hojně dostávají slova z angličtiny, které používáme nebo alespoň vidáme či slýcháme denně.

#### b) kulturní

Marie Čechová uvádí v časopisu *Naše řeč* následující definici: „Pod pojmem **kulturní frazeologie** (v užším slova smyslu) rozumíme frazeologii, která je

---

<sup>41</sup> HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě: učebnice pro vys. školy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství

*součástí kulturní historie a kulturního života. Řadíme zde frazeologii antickou (antické citáty a fráze), křesťanskou ale i pozdější kulturní frazeologii, podmíněnou a přenášenou oficiálním vzděláním. Máme přitom na mysli frazeologii cizojazyčnou a překladovou i naši původní. Hranice mezi tradiční, tzv. lidovou frazeologií a kulturní frazeologií přitom není ostrá, neboť tradiční frazeologie se užívá nejen v oblasti běžného hovorů, ale setkáváme se s ní ve všech sférách, dokonce i v oblasti odborné“.*<sup>42</sup>

### **Typy frazeologických disciplín**

Frazeologie se zabývá sémantickými změnami jazyka, z tohoto důvodu vznikají stále nové a nové obory. V knize Frazeologie pro Čechy od ruských autorů Mokienko a Stěpanova (1995) jsou uvedena následující odvětví:

- frazeostylistika (nabízí členění frazeologických jednotek podle jednotlivých funkčních stylů)
- dialektologická frazeologie (ukazuje zvláštnosti frazeologických jednotek v regionech, krajích, oblastech dané země)
- frazeografie (díky této disciplíně vznikají na základě získaných zkušeností frazeologické slovníky)

---

<sup>42</sup> ČECHOVÁ, Marie. Kulturní frazeologie v současné komunikaci. *Naše řeč* 2. 1993, 76.

## 2. Praktická část

V praktické části se budeme věnovat vyhledávání a objasňování frazeologických obrátů.

Zvolila jsem Praštěné pohádky od Ludvíka Aškenazyho, Zahradu autora Jiřího Trnky a do třetice pohádku Princ v Zeleném království, kterou napsal Josef Hanzlík.

Sesbírané frazémy budou potom uvedeny ze všech tří děl společně a roztrženy podle jejich významu.

Frazeologické obraty jsme objasňovali na základě pojetí Přemysla Hausera. Většinu z nich známe jako rčení, pořekadla, přísloví, aforismy, a jsou tedy základem české komunikace.

Přitom jsme objevili i frazémy dialogické, jejichž význam vysvětluje Příruční mluvnice češtiny. Jedná se tedy o slovní spojení, která mají ustálený význam v běžném hovoru.

Sémantické hledisko při řazení frazeologických jednotek je uplatněno např. u J. V. Bečky a nejnověji pak v článku M. Křivancové.

Pečlivě jsme vyhledávali frazeologismy ve výše zmíněných pohádkových knížkách a rozdělili jsme se dle jejich sémantického významu do příslušných skupin. Setkali jsme se však i s frazémy, které autoři nějakým způsobem obměnili či dokonce tvůrci sami vymysleli. Jako frazémy obměněné jsme určili například *mnoho doktorů, zajícova smrt, děti bylo jako mravenců*, nebo *stali se dojnící*. Příkladem vyloženě autorského frazému může být *zač je toho v Pardubicích perník*, či *po papouškovi to všichni papouškují*.

Nyní bych ráda podala stručnou charakteristiku jednotlivých pohádek, co mě na nich zaujalo, či co považuji za zajímavé, ať už z hlediska jazykového, kompozičního nebo tematického.

### 2.1 Charakteristika vybraných pohádek

#### 1. Praštěné pohádky (Ludvík Aškenazy)

Praštěné pohádky se skládají z 23 příběhů. Jedná se o pohádky velmi čtivé, bezpochyby s velmi nápadnými prvky nonsensu a důrazem na dětskou fantazii.

Autor využívá velké množství hlavních postav, děti, zvířata (ať už ve své klasické podobě nebo antropomorfizované), věci (opět buď živé nebo neživé), jako hlavního protagonistu volí Aškenazy také kulový blesk.

Hned v prvním příběhu s názvem *Dopis z Kolumbie* se setkáváme s mnoha zajímavými okolnostmi, například nacházíme klasická španělská slova - „sí“, „señor“ nebo objevíme i zmínky o českých velikánech jako byl Fučík či skladatel Bedřich Smetana či o operách jako v příběhu *Citrón – Prodaná nevěsta*. Na druhé straně nechybí odkaz na jméno dalšího „velkého muže“ - Charlieho Chaplina. Autor též zmiňuje Giuseppe Verdiho s operou *Aida*, konkrétně v pohádce *Paraplíčko*. Zde jsou použita i cizí slova – vazelína, romantismus, zepelín, biograf, polyekrán. Právě tyto prvky shledávám velmi důležité pro dětského čtenáře. Obohacují jeho slovní zásobu o nová slova a zároveň podněcují v dítěti zvědavost po významu dosud neznámých výrazů. Jedním z typicky nonsensových prvků jmenujme ožítí věcí, například tančící boty.

Velmi frekventovaně autor také používá oxymoron – *do světlé noci, zlatou barvou postříbril, ve vejci v pravé poledne zapadalo slunce*,

Ve velké většině příběhů se užívají domácké podoby jmen, například Máňo, Rost' o, zdobněliny vlastních jmen – Lucinka, Jaroušek, Zdeněček jmen obecných jako je např. holčička, chlapeček, ale i věci – paraplíčko, hůlčička, věžičky, zámeček, lísteček, břízky, lupínek, pírkó, lodička...

V příběhu *Nedokončený zápas* nalézáme bohatou slovní zásobu z oblasti kosmonautiky: *družice, sputník, skupinový let, kosmos, astronaut, stav bez tíže, přitažlivost zemská*. V tomto ohledu nelze popřít, že právě v době vydání této knihy (60. léta 20. století), měl na autora vliv vývoj kosmonautiky, lety do vesmíru apod.

Pohádka s názvem *Modrovous a sloni pracuje* i s anglickým jazykem – *Trio Blue Elephant*, v příběhu *Bleší tvist* používá Aškenazy i moravské nářečí.

## **2. Zahrada (Jiří Trnka)**

Na rozdíl od Praštěných pohádek v tomto díle vystupují pouze děti a zvířata. Setkáváme se tu s pěticí chlapců, klasických zástupců dětí, mají své povinnosti, starosti ale samozřejmě i radosti. Jedním z jejich největších potěšení se jim stane právě opuštěná, nicméně tajemná zahrada. Naši malí objevitelé se brzy do zahrady skutečně dostanou, dokonce se po nějakém čase skamarádí se starým, mrzutým, protivným a trochu škodolibým a zlým kocourem. Kocour je polidštěný, prožívá bolest, rád mlsá,

zkrátka chová se jako běžný lidský tvor. Další postavou, která má být pouze ze sádry, ale mluví, je trpaslík. Najdeme tu i zástupce moudrosti, kterou je velmi vzdělaná velryba, jenž si libuje ve čtení naučných časopisů.

Trnka používá inovace – *ploutvulíbám* (místo ruku líbám), *kytkožravec* (býložravec), epiteton – *úplný úplněk, úplně nejúplnější* či zvukomalbu – *kdyby měl rýmu, rýmoval by lépe*. Objevíme i okřídlená slova – *Vím, že nic nevím*.

### **3. Princ v Zeleném království (Josef Hanzlík)**

V této pohádce je hlavní postavou princ Loudálek. Právě v tomto díle hraje nejdůležitější roli fantazie, protože i hlavní hrdina prožívá celý příběh ve své imaginaci. Díky zelenému kaleidoskopu se dostává do Zeleného království, kde pomůže vyřešit ne jeden zapeklitý problém. Je tu opět velmi bohatý jazyk – například *hrad Potentátov*, přívlastek hraběte zní z *Blátadolouže a Kdovíodkudještě*, kuchař pochází z *Knédlstajnu*, absolvujeme slavnostní *předvečeři a povečeři*, narazíme i na zmírněné nadávky – *krucajs piglajs, himlajs laudonajs*. Najdeme tu krásný příklad nonsensu – *létající rybka, která hupkala ve větvích velikého rákosového stromu a okusovala zelené výhonky*. Setkáme se i s kouzelným zaříkadlem, které otevírá královskou bránu: *Basamaremtete!* Kniha je doprovázena velkým množstvím říkanek a písniček. Nalezneme tu i zkomolenou baladu Karla Jaromíra Erbena. Autor užívá i typická slova malých dětí, batolat: *Hami, hami!* Objevíme i typickou číslovku třináct ve spojení *třináct týdnů*. Josef Hanzlík podobně jako Jiří Trnka užívá epiteton: *slavná slavnost*. V této pohádce nejsme ochuzeni ani o slovní hříčku: *Bác udělal bim a Bim udělal báb*. Hanzlík naráží i na historii, i když pojatou po svém: *Kazín, Tetín, Libušín*. (My známe Krokovy dcery se jmény Kazi, Teta, Libuše).

Všechny výše zmíněné pohádky končí dobře, oplývají bohatou frazeologií a jsou velmi čtivé i pro dospělého čtenáře.

## **2.2 Výsledky výzkumu**

### **2.2.1 Předtucha, budoucnost**

- To je zas něco ve vzduchu

- Co vás čeká a co vás nemine
- Už je asi po ní (=předtucha smrti)
- Bude s nimi ámen
- Za chvíli mu to nedá
- Budeme mít pré

### 2.2.2 Frazémy vyjadřující vlastnost někoho, něčeho

- Dobrá pověst nad zlato
- Měl vlastně dobré srdce
- Má hroší kůži
- Jedna krásnější než druhá

### 2.2.3 Frazémy týkající se přesvědčení, názoru, jistoty člověka

- Že to tak dál nejde
- Tak na to můžete vzít jed
- Dal bych za to hlavu
- To si dám říct
- Slyšel na vlastní uši
- Na vlastní oči
- To dá rozum
- Namoutě (= archaismus, dnešní podoba zní *na mou duši*)
- Mělo to své kouzlo
- Mají něco do sebe
- Mnoho doktorů, zajícova smrt (zde se jedná o autorskou inovaci, originál zní : *Mnoho psů, myslivců, zajícova smrt*)

### 2.2.4 Frazémy vyjadřující intenzitu něčeho

- Bit jak žito
- Žhavil do běla
- Mohl na něm oči nechat
- Byl jako divý
- Oči zle blýskaly

- A uvnitř jako by se v něm něco vařilo
- Z plných plic
- Křičel na celé kolo
- Až oči přecházely
- Byly po zuby ozbrojeni
- Zaťal zuby
- Ani nedýchaly
- Přijal s otevřenou náručí
- Už se nemůže udržet smíchy
- Svalil se jak dlouhý tak široký

### **2.2.5 Frazémy vztahující se k objevení pravdy, k pravdě**

- To je svatá pravda
- Kápnul božskou
- Bylo jasné, kolik udeřilo
- Padla kosa na kámen
- Stojí to tu černé na bílém
- Lež má krátké nohy

### **2.2.6 Frazémy odkazující na časové určení**

- Neztrácel čas
- Nyní nastala hodina H
- Dílo ustrne v zárodku
- Není všem dnům konec
- Pak si šli po svém
- Práce šla všem pěkně od ruky
- Ráz na ráz
- Od roku strašnědávno(= inovace autora ke známějšímu *od dávných časů*)
- Drahně let
- To byly časy
- Krok před cílem

- Tak od nich bude už pokoj
- Pomoc přijde co nevidět
- Než se nadáš, naděješ
- V poslední chvíli
- Už je nejvyšší čas
- Jednou za padesát nebo sto let
- Čekat takovou věčnost
- Hezkých pár let
- Sto let a dva měsíce
- Byl jednou jeden

### **2.2.7 Frazémy vztahující se k místu, vzdálenosti**

- Kam již lidská noha nepáchla
- Skoro na dosah ruky
- Široko daleko

### **2.2.8 Frazémy vyjadřující vzhled člověka**

- Vypadal jako moudrá šedivá hlava
- Sám byl také psu do podvazků (= byl malého vzrůstu)
- Hořela jako pravý květ
- Je vysoký až do nebe

### **2.2.9 Frazémy vyjadřující množství**

- Víc než dost
- Je jeden z mála
- Přijdeš o hodně
- Děti bylo jako mravenců



### **2.2.10 Frazémy vyjadřující lhostejnost, rezignaci**

- Má hroší kůži
- Nestojí to ani za řeč
- Jakoby nic
- Dělal, jako by se nic nestalo
- Odpovídal na půl huby
- Je to všechno pro kočku
- Že si toho vůbec neváží
- Máte jít do háje zelenýho
- Už toho mám všeho po krk

### **2.2.11 Frazémy vyjadřující nemožnost, neschopnost něco vykonat**

- Nedá se nic dělat
- Nevěděl si rady
- Slovo ze sebe nedostanu
- Co se dá dělat
- Vyměnili si tázavé pohledy
- Ani čehý, ani hot

### **2.2.12 Frazémy týkající se statusu člověka**

- Urozená krev
- A teď jsou svoji
- Má se jako ryba ve vodě

### **2.2.13 Frazémy vztahující se k jídlu**

- Polykala sliny
- Kručí mi v břiše
- Pustili se do jídla
- Hladový jako vlk

#### **2.2.14 Frazémy vyjadřující podobnost s něčím**

- Po papouškovi to všichni papouškují
- Červený jako rak
- Všechno jako v plamenech od zapadajícího slunce
- Třásl se jako osika

#### **2.2.15 Frazémy týkající se nitra člověka, psychiky**

- Jediné oko nezůstalo suché
- Jako tělo bez duše
- Trnul strachem
- Třásl se jako osika
- Srdce se mu chvělo
- Připadaly si cizí mezi svými (=necítily se ve své kůži, necítily se jistě)
- Spal s jedním okem otevřeným
- Bývá někdy vyveden z míry
- A něco jako by se v něm vařilo

#### **2.2.16 Frazémy týkající se přemýšlení, neodbytné myšlenky**

- To mi neseďí
- Leželo mu to v hlavě
- Všechno nosili v hlavě
- A v tom to vězí
- Musím si s tím lámat hlavu
- Jak přijít věci na kloub
- Pořád mi to vrtá hlavou

#### **2.2.17 Frazémy vyjadřující možnost úlevy, oddechu**

- Budeme mít pré

- Může spát na obě oči

### **2.2.18 Frazémy hyperbolické (na rozdíl od frazémů vyjadřujících intenzitu, tyto požívají k vysvětlení významu opravdu nadsázku)**

- Když je zázrak na zázrak
- To jsem slyšela asi stokrát
- Jsi těžký jako čtyři
- Hezkých pár let
- Je vysoký až do nebe
- Sto let a dva měsíce
- Jednou za padesát nebo sto let
- Čekat takovou věčnost
- Vykopl míč první kosmickou rychlostí

### **2.2.19 Frazémy dialogické (jedná se pouze o vyjádření jedné osoby, která je součástí dialogu)**

- Blahopřeji vám
- Sbohem
- Na shledanou
- Pá!
- Spi sladce
- Potěšení je na mojí straně
- Považujte slavnost za zahájenou
- Dobrý den
- Dobrou noc
- Víťáme vás
- Děkuji
- Prosím
- Hodně štěstí!

### 2.2.20 Frazémy týkající se přírody

- Zahrmělo jako z kanónu
- Příroda udělá své
- Být dítětem přírody
- Příroda je naší matkou

### 2.2.21 Frazémy vyjadřující výhrůžky, varování

- Přijdeš o hodně
- Budeš litovat
- Já tě naučím
- Teď uvidíš
- Zachraň se, kdo můžeš
- Milá zlatá...
- Abych ti nemusel jednu stříhnout
- Ať nejsme v bryndě
- Já ti ukážu, zač je toho v Pardubicích perník! (= autor opět zinovoval známou variantu *zač je toho loket*)

### 2.2.22 Frazémy vyjadřující překvapení či úlek

- Vy jste se dočista zbláznil
- Pro pět ran do hlavy
- To jsou mi novoty
- Kýho d'asa
- Ježkovy oči
- To byly šupy
- Neslýchané, nevídané
- Já se z toho zjevím
- Zůstal jako do země vrostlý (=jedná se o autorskou inovaci, my známe verzi *zůstal jako opařený*)

### **2.2.23 Frazémy značící pomíjivost, náhodu**

- Všechna sláva polní tráva
- Víc štěstí než rozumu

### **2.2.24 Frazémy vyjadřující odolnost, vytrvalost, trpělivost**

- Dočkej času jako husa klasu
- Ale Loudálek hlavu neztratil

### **2.2.25 Frazémy vyjadřující práci, povinnost, učení**

- Museli se pustit do práce
- Učení mu šlo od ruky jako ševci smůla

### **2.2.26 Frazémy týkající se starostí, obav**

- Někdy nevím, kde mi hlava stojí
- Už jim nebylo do legrace
- Spal s jedním okem otevřeným

### **2.2.27 Frazémy vyjadřující vychytralost člověka**

- Všechno to byla z nouze ctnost
- Zavedl řeč na něco jiného
- Dělal, jako by neuměl do deseti počítat

### **2.2.28 Frazémy vyjadřující smrt**

- Když se za kaktusy zavřela voda

### **2.2.29 Frazémy týkající se majetku**

- Stali se dojnící (= byli ostatními lidmi využíváni)

## 2.3 Shrnutí výzkumu

V Praštěných pohádkách jako v jediné knize, které byly využity k výzkumu, nalezneme typické úvodní formule pro pohádky – téměř každý druhý příběh začíná *byl jednou jeden / byla jednou jedna*. Další typické obraty, jako je například *za devatero horami, žili spolu šťastně až do smrti atp.*, už nenajdeme ani v jednom z děl.

Dále jsme z těchto tří knih vyzjistili pouze jeden příklad frazémů vyjadřujících majetek či peníze – *stali se dojnící*, který použil Ludvík Aškenazy; taktéž pouhý jeden frazém týkající se hlouposti, vychytralosti – *jako by neuměl do deseti počítat*, a to v díle Josefa Hanzlíka. Rovněž se ve zkoumaných pohádkách neobjevují frazémy vztahující se k smrti, výjimku opět tvoří pouze pohádka Hanzlíka – *když se za kaktusy zavřela voda*. Došli jsme k závěru, že nejpočetnější skupinou byly frazémy týkající se času (21), na druhém místě frazémy se vyskytovaly frazémy týkající se intenzity (15).

Na opačném konci jsme našli frazémy vyjadřující úlevu, oddech (2) nebo podobnost s něčím (3).

Mně osobně nejvíce pobavil frazém *Já jim ukážu, zač je toho v Pardubicích perník!*, který použil Ludvík Aškenazy v *Praštěných pohádkách*, konkrétně v příběhu Jak měl Rost'a smůlu.

Novým poznatkem pro mě byl archaický frazém *namoutě*. Vyskytl se u Jiřího Trnky v díle *Zahrada*.

Podle významu některé frazémy mohou spadat do dvou skupin. Je těžké se rozhodnout, která je primární. Jsou to například obraty *hezkých pár let, čekat takovou věčnost, jednou za sto let*. Jednak vyjadřují čas, jednak obsahují jistou nadsázku. Dalším příkladem může být spojení *spal s jedním okem otevřeným*, které můžeme zařadit mezi frazémy vyjadřující nitro člověka, jeho psychiku, a nebo do skupiny frazémů týkajících se starostí, obav, nedořešeného problému. Stejně tak *třásl se jako osika* můžeme interpretovat jako podobnost s něčím nebo jako projev nitra člověka.

## Závěr

V práci jsme se zabývali srovnáním pohádky lidové a nonsensové a v rámci již zmíněných pohádek nonsensových českou frazeologií a idiomatikou u vybraných autorů. Zvolili jsme L. Aškenazyho, J. Trnku a J. Hanzlíka. Cílem bylo zjistit, jak bohatá je frazeologie v nelogických abstraktních pohádkách a zda autoři nějakým způsobem obměňují již zavedené frazeologismy či dokonce nevytváří své vlastní frazémy.

Uvedli jsme několik zdrojů ke každé kapitole, abychom viděli různé interpretace a názory na danou problematiku. U obou typů pohádek jsme se setkali s pozitivními i negativními přístupy k tomuto žánru, zda je vhodný pro děti, či ne. Podobně jsme prostudovali i díla autorů zabývajících se českou frazeologií a idiomatikou, protože i zde se názory různí.

V praktické části jsme pečlivě vyhledávali frazeologismy ve výše zmíněných pohádkových knížkách a rozdělili jsme se dle jejich sémantického významu do příslušných skupin. Setkali jsme se však i s frazémy, které autoři nějakým způsobem obměnili či dokonce tvůrci sami vymysleli. Jako frazémy obměněné jsme určili například *mnoho doktorů, zajícova smrt, děti bylo jako mravenců, nebo stali se dojnici*. Příkladem vyloženě autorského frazému může být *zač je toho v Pardubicích perník, či po papouškovi to všichni papouškují*.

Nejvíce frazeologických obrátů jsme našli v Praštěných pohádkách. Na druhou stranu nejméně jsme jich evidovali v díle Jiřího Trnky. V každé z těchto knih je minimálně jednou obsažen frazém dialogický, a to *na shledanou*. Také celkově byly dialogické frazémy jedny z nejčastějších. Naopak nejméně autoři použili frazémy týkající se bohatství či chudoby, nebo chytrosti a hlouposti.

Registrovali jsme i taková spojení, která lze zařadit i do jiných skupin frazémů, například *má hroší kůži (vlastnost x lhostejnost)*; či *budeme mít pré (budoucnost x klid)*. Tyto frazémy byly vždy zařazeny do všech vyhovujících skupin.

Zjistili jsme tedy opravdu rozmanitou a pestrou škálu frazeologických obrátů, se kterou dokáží autoři vytvořit nonsensovou pohádku.

## Zdroje

### Použitá literatura

- AŠKENAZY, Ludvík. *Praštěné pohádky*. 1. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1965. ISBN 13-076-65.
- BEČKA, Josef Václav. *Slovník synonym a frazeologismů*. 2. vyd. Praha: Novinář, 1979. Knihovnička Novináře.
- ČERMÁK, František a Jiří HRONEK. A KOLEKTIV. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 1: Přirovnání*. 1. vyd. LEDA, 2009. ISBN 9788073352165.
- ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 2: Výrazy neslovesné*. Leda. 2009. ISBN 9788073352172
- ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3: Výrazy slovesné*. Leda. 2009. ISBN 9788073352189
- ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4: Výrazy větné*. Leda. 2009. ISBN 9788073352196
- DVOŘÁKOVÁ, Adéla. *Frazeologie v dílech s pohádkovou tematikou u Jana Drdy*. České Budějovice, 2015. Bakalářská. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Vedoucí práce Mgr. Michaela Křivancová, Ph.D.
- FILIPEC, Josef a František ČERMÁK. *Česká lexikologie*. 1. vyd. Praha: Academia, 1985. Studie a práce lingvistické.
- FRYNTA, Emanuel. *Zastřená tvář poezie*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství F. Kafky, 1993. Člověk v zrcadle.
- GREPL, Miroslav, KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Zdenka RUSÍNOVÁ (eds.). *Příruční mluvnice češtiny*. Vyd. 2., opr. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2012. ISBN 978-80-7106-624-8.
- HANZLÍK, Josef. *Princ v Zeleném království*. 1. Praha: Albatros, nakladatelství pro děti a mládež, 1971. ISBN 13-022-71.
- HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě: učebnice pro vys. školy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1980. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství
- HOLUBOVÁ, Helena. Nonsens v současné české pohádce. In: *Sborník Pedagogické fakulty v Plzni – řada jazyk a literatura*. Sv. 9, 1969. s. 81.
- HRABÁK, Josef a Vladimír ŠTĚPÁNEK. *Úvod do teorie literatury: celostátní vysokoškolská učebnice pro studující filozofických a pedagogických fakult,*



*skupiny studijních oborů 73 Filologické vědy a studijního oboru 76-12-8 Učitelství všeobecně vzdělávacích předmětů*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).

- CHALOUPKA, Otakar. *Příruční slovník české literatury od počátků do současnosti: významní autoři a jejich tvorba, díla neznámých tvůrců staré literatury, nejčastější literární termíny, hlavní literární skupiny a směry, historická období*. Brno: Centa, 2005. ISBN 80-867-8503-3.
- JANOVEC, L.: Nevětné frazémy v nové slovní zásobě. In: Martincová, O.: *Neologizmy v dnešní češtině*. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky, 2005.
- KŘIVANCOVÁ, Michaela: Čertovský guláš - první část. (Obraz čerta v české frazeologii). *Lingua Viva*, 2015, č. 21, s. 41-48. ISSN 1801-1489.
- LADA, Josef. *Mikeš*. 12. vyd., (V Albatrosu 9., přeprac. s barev. il.). Praha: Albatros, 2000. Klub mladých čtenářů (Albatros). ISBN 80-00-00862-9.
- LEDERBUCHOVÁ, Ladislava. *Průvodce literárním dílem: výkladový slovník základních pojmů literární teorie*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství H & H, 2002. ISBN 80-7319-020-6.
- TENČÍK, František. *Slovníček literárních pojmů*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1976. Klub mladých čtenářů (Albatros).
- TOMAN, Jaroslav. *Vybrané kapitoly z teorie dětské literatury*. Čes. Budějovice, 1992
- TRNKA, Jiří. *Zahrada*. 4. Praha: Albatros, nakladatelství pro děti a mládež, 1985. ISBN 13-711-85.
- VLAŠÍN, Štěpán (ed.). *Slovník literární teorie*. 2. rozš. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1984

## Internetové zdroje

- BUBENÍČKOVÁ, Petra. *Autorská nonsensová pohádka v učivu literární výchovy na základní škole* [online]. Plzeň, 2014 [cit. 2016-03-25]. Disertační. Západočeská univerzita. Vedoucí práce PhDr. Nella Mlsová, Ph.D.
- ČECHOVÁ, Marie. Kulturní frazeologie v současné komunikaci. *Naše řeč* 2. 1993, 76.
- KLÍMOVÁ, Magdalena. *Padesát let s pohádkami: Pohádkové adaptace Jana Vladislava*. Brno, 2008. Magisterská diplomová. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Mgr. Luisa Nováková, Ph.D.